

TANZİMAT ROMANI ZÜPPE TİPİNİN “AYLAK” TİPİNE EVİRİLMESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Dr.Öğr.Üyesi Adem GÜRBÜZ²

ÖZET

Züppe tipi, Tanzimat Dönemi'yle birlikte ortaya çıkan ve alafrangalaşma yolundaki her adımı mubah sayan, Batılılaşmayı sadece şekle indirgeyen bir anlayışa sahiptir. Batılılaşmanın özünü kavramayıp sadece göstermelik bir anlayışla hareket eden bu tipler; cümlelerinin arasına Fransızca kelimeler sıkıştırılmayı, landolara binmeyi, mesire alanlarında gezinmeyi vb. Batılılaşmanın gereği olarak gören tiplerdir ve Tanzimat romancıları tarafından ironik bir dille eleştirilmişlerdir. Züppe tipi, Tanzimat Dönemi sonrasında toplumsal değişimle birlikte tipin karakteristik özelliklerini devam ettirir; fakat bazı dönüşümlere uğrar ve “aylak” tipi olarak niteleyebileceğimiz bir tipe dönüşür.

Belirli bir hedefi olmadan yaşamını sürdüren, hayatı umursamayan, gününbirlik yaşayan başına buyruk kimseler için kullanılan “aylaklık” ifadesi; modern toplumla birlikte yeni bir varoluş hâli olarak ortaya çıkar. Okumuş, kendini toplumdaki üst bir konumda gören, kibirli, aklımdan geçeni hiçbir ölçüt veya ahlaki kuralı dikkate almadan uygulayan, toplumdaki kopuk bir biçimde minik bir topluluk içinde yaşamını sürdüren “aylak tip”; züppe tipinden başka bir türlü, evrilmiş bir züppedir. Bu bağlamda çalışmamız, aylak tipinin züppe tipinin bir devamı ve evrilmiş hâli olduğu tezini tartışmayı ve züppe tipinin aylaklığa dönüşürken geçirdiği değişimi ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat dönemi, roman, züppe, aylak.

AN INVESTIGATION ON THE TRANSFORMATION OF THE TANZİMAT NOVEL SNOB TYPE TO THE TYPE OF “AYLAK”

ABSTRACT

The snob character has an understanding started during the Tanzimat (Ottoman Reformation) Period, considering all deeds as acceptable, and reducing the concept of “westernization” only in appearance. These characters, who do not understand the core meaning of the westernization concept but acting only with a fictional approach were those considering using French words in their sentences, getting on lando carriages (a former carriage in Ottoman period), and wandering around recreation areas, etc. as the acts required for westernization, and they were highly criticized by Tanzimat novelists using ironic language for them. After the Tanzimat Period, the snob character was transformed to another character we may call “loafer” character, although the character continued to have the features of the same character.

Continuing your life without a specific goal, “idleness” expression used for people who do not care about life, living on a day-to-day basis a new existence already emerges with modern society. It is a “idle type” who has read, who sees himself in an upper position from society, arrogant, who applies his mind without considering any criterion or moral rule and keeps his life in a tiny community, other than the type of snob, an evolved snob. In this context, we aim to discuss the thesis that the idle (loafer) type is a continuation of the snob type and evolved, and to reveal the change that the snob type turns into idleness.

Key Words: Tanzimat period, novel, snob, aylak.

¹ Bu makale, 12-14 Mayıs 2017 tarihleri arasında Erzurum'da düzenlenmiş olan I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleninde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: ademgurbuz@bingol.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6212-1500.

1. GİRİŞ

Türk romanına Tanzimat Dönemi'yle birlikte girmeye başlayan “alafranga züppe” tipi, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması sonucu ortaya çıkan bir tiptir. Tanpınar'ın tespitiyle “alafranga ve alaturka, eski ve yeni tabirleriyle ifade edilen ikilik meselesi Tanzimat'ın en büyük fatalitesidir” (Tanpınar 2012: 144). Bu dönemde alafranga ile alaturka, bir üstünlük mücadelesi içindedir. Her yönden Batı'nın tahakkümü altına girmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu, zamanla kurtuluşu Batı'yı örnek almakta bulur. Fakat bu öykünme isteği bilinçli bir şekilde yürütülemez; Batı'nın görünen yüzünün taklit edilmesiyle ilerlemenin de sağlanacağı düşünülür, lüks saraylar ve konaklar yaptırılır, kılık kıyafetler Batı'ya uydurulur. Avrupalı gibi olmanın ve davranmanın erdem sayılmaya başlandığı bu dönemde Şarklı kalmak, zül kabul edilmeye başlanır. Rotanın tamamen Batı'ya çevrildiği bu ortamda Batılılaşma özentsinin başlaması kaçınılmazdır.

Ülkenin bütün kademelerinde görülen bu Batılılaşma arzusu, gerçekten Batı'nın özünü anlayan bilinçli aydın tipleri ortaya çıkardığı gibi; Batılılaşmayı lüks arabalara binmek, birkaç kelime Fransızca konuşmak, kitaplığında Fransızca eserler bulundurmamak, gezi alanlarında boy göstermek olarak algılayan taklitçi “alafranga züppe” tipleri de orta çıkarır. Burada taklitçiliğin derecesi de önem kazanır. Züppe “aslında taklit eden değil, taklidi aşırıya vardiRANDIR; ödünç alan değil, ödünç alırken ölçüyü kaçırandır; başkasının arzusunu arzulayan değil, bu arzuyu abartandır. Bu yüzden de züppelik eleştirisi, daima bir aşırılığın eleştirisidir (Gürbilek 2001: 66). Aşırılık, züppe tipinin karakteristik özelliklerinden biridir. Aşırı tüketim, aşırı yozlaşma, aşırı lüks düşkünlüğü züppe tiplerin olağan özelliklerindedir.

Alafranga züppe tiplerin birçoğunun babası paşa veya üst tabakaya mensup kişilerdir. Bu tipler, devlet dairelerinde (özellikle kalemlerde) memur olarak çalışıyor görünmekte; fakat iş yerine haftanın belli günlerinde birkaç saat uğramaktadırlar. Hatta züppe tipinin prototipi olan Felâton Bey “haftada üç saat kaleme giderek bu zamanı da anlatmakla geçiren” (Mithat 2006: 10) bir karakterdir. “Eğitimleri noksan, kültür düzeyleri düşük olmak gibi ortak yanları olan bu tipler, kendi toplumlarının insanlarını beğenmemeyi, kendi âdet ve geleneklerini hor görmeyi, Batılı olan her ne varsa sorgulamadan alıp kullanmayı, uygulamayı meziyet sayan” (Arslan 2011: 72) tiplerdir. Batı'yla ilgili doğru dürüst malumatı olmayan bu karakterler, Batılı gibi görünmenin peşinde olan; fakat Batılı olmayı başaramamış tiplerdir. Düşünsel bir alt yapısı olmayan, gösteriş peşinde koşan, sadece yaşantısıyla Batılılaşmanın peşinde olan züppe tipi; Batılılaşmayı üretmeden tüketen bir toplum olarak tahayyül eder ve yaşamını bu eksende sürdürür. Sefahatle geçirilen bir yaşamın sürdürülebilir olmayacağı ise açıktır. Çünkü üretmeden tüketen bu tipler, eninde sonunda baba mirasını tüketecek ve bu özentsinin bedelini ağır ödeyecektir.

Tanzimat romancıları, tam da bu noktada devreye girer; topluma faydalı olmak amacıyla yanlış Batılılaşmış bu züppe tipleri işler ve gençlerin doğru yetiştirilmesi gerektiği temini eserlerinde ele alır. Tanzimat Dönemi'nde roman türünü halka sevdiren, tanıtan ve iki yüzden fazla eseriyle yazı makinesi olarak nitelendirilen Ahmet Mithat Efendi; “*Felâton Bey ve Râkım Efendi*” adlı eserinde alafranga züppe tipini ilk olarak işler. Eserinde Batılılaşmanın nasıl olması gerektiğini ortaya koyan Ahmet

Mithat, Batılılaşmanın özünü anlamış ve Batı'yı bir bütün olarak kavrayan bir yazardır. "Batı medeniyetinin Türkiye'ye girmiş ve henüz girmemiş bütün unsurları üzerinde etraflı şekilde durup okuyuculara onların lüzumlu ve faydalı olanlarını tanıtmaya çalışır" (Akyüz 2013: 74). Ahmet Mithat, bu eserinde Batılılaşmayı lüks kıyafetler içinde dolaşmak, araba sahibi olmak, Fransızca konuşmak, karı kız peşinde koşmak zanneden ve züppe tipinin prototipi olan Felâton Bey'in karşısına; Batılılaşmanın özünü anlamış, ölçülü, hesabını kitabını bilen, bilgili, saygılı, dürüst bir Osmanlı beyefendisi olan Râkım Efendi'yi çıkarır. Berna Moran'ın söylemiyle Râkım, biraz da Ahmet Mithat'ın kendisidir (Moran 2012a: 49). Yazar, romanda kimlik bunalımı içinde olan Felâton Bey'i hâlden hâle düşürürken Râkım Efendi'yi sürekli olarak yüceltir. Pragmatist bir yaklaşımla okuyucusuna "yüzeysel Batılılaşmanın karikatürleşmiş bir tipi" (Dino 2008: 64) olan Felâton Bey'i örnek almaması gerektiğini aşılır. Ahmet Mithat, Râkım Efendi'nin benzeri diyebileceğimiz ideal aydın tipini "*Paris'te Bir Türk, Karnaval ve Vah*" romanlarında da ele alır. Bu eserlerdeki tipler, Avrupa kültürüne vakıf, fakat bununla birlikte gelenek göreneklerine bağlı, çalışkan tiplerdir.

Alafranga züppe tipi, Ahmet Mithat'tan sonra Recaizâde Mahmut Ekrem'in "*Araba Sevdası*" adlı eserinde ele alınır. Mirasyedi züppe bir tip olan Bihruz Bey'in alafrangalaşmak uğruna yaptıklarının ironik bir dille anlatıldığı eserde, yanlış Batılılaşmanın parodisi yapılır. Bihruz Bey, "genç Osmanlı beyzadesinin taşlamasıdır" (Finn 2003: 90). Bihruz Bey'in çevresindekiler, safdil ve budala bir karakter olan Bihruz Bey'in alafrangalaşma hevesini kendi çıkarları için kullanır. Fransızca öğretmeni Mösyö Piyer, Bihruz'un cömertliğinden yararlanarak ondan para sızdırır. Kitapçı Vik, Lamartine'in tüm eserlerini Batılılaşma sevdasındaki Bihruz Bey'e satarak bundan çıkar elde eder (Ekrem 2008: 39, 63). Recaizâde Mahmut Ekrem de tıpkı Ahmet Mithat gibi alafrangalaşma sevdasındaki roman kahramanını hâlden hâle düşürerek okuyucusuna yanlış Batılılaşmanın bir örneğini sunar.

Bu iki temel eserden başka Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şık* romanındaki Şöhret ve *Şıpsevdi* romanındaki Meftun, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* romanındaki Servet Bey ve Seniha ile *Sodom ve Gomore*'deki Leyla, Mehmet Rauf'un *Eylül* romanındaki Necip, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu*'sundaki Behlül, Ömer Seyfettin'in *Efruz Bey* romanındaki Efruz Bey, Peyami Safa'nın *Yalnızız* romanındaki Macit vb. karakterler; Batılılaşma hayranı züppe tiplerin birer örneği olarak kabul edilebilir. Birçok yazarın işlediği züppe tip, Şerif Mardin'in tabiriyle "tipler ikiliği(dir)" (Mardin 2015: 35). Doğu ile Batı arasında bocalar ve ne tam anlamıyla Batılı olmayı başarabilen ne de Doğulu kalabilen melez, gülünç, dejenere bir tip ortaya çıkar.

Eski-yeni tartışmaları arasında bir geçiş dönemi ürünü olarak görebileceğimiz "züppe" tipi, tartışmayı Batı (yeni) taraftarlarının kazanması üzerine bocalamaktan kurtularak kendine bir yön tayin eder ve dönüşüme uğrar. Bu dönüşüm, bir anlık bir gerçekleşme değil; zamana yayılan ve toplumsal değişimin sonucu olan bir dönüşümdür. "Züppe artık toplumda az rastlanan alay konusu bir adam değil, Batılılaşmış bir zümredir" (Moran 2012a: 261). Bu tipler, artık gülünç ve beceriksiz bir taklitçi değil; zeki, iş bilir, toplumda özenilen karakterlerdir. "Züppe, yeni dönemlerde marjinal kimliğini her yerde geçer akçe olacak şekilde değiştirmiştir; 'karikatür'e artık gülmek için değil imrenme ve gıpta ile bakılacaktır" (Alver 2010: 263). Bu evrilme sonrasında züppe tipi, Tanzimat Dönemi'ndeki özelliklerinden bir kısmını korumakla

beraber bazı yönlerden dönüşümlere uğrayarak “aylak tip” adını verebileceğimiz bir tipe dönüşür.

Aylak tipi, başlangıçta aylaksı tip diyebileceğimiz Aşk-ı Memnu’daki Behlül ve Eylül’deki Necip’le kendini gösterir. Behlül ve Necip, günlerini zevk ve safa peşinde geçiren ve tek amaçları eğlenmek olan tiplerdir. Züppe tipinden farklı olarak akılları başlarındadır; fakat zekâlarını olumlu işlerde kullanmazlar. Toplumda var olan ahlaki prensipleri yok sayan bu tiplerden Behlül, amcasının eşi olan Bihter ile yasak bir aşk yaşar (Uşaklıgil 2010: 245). Necip ise halasının oğlu olan Süreyya’nın eşine âşık olur ve onu baştan çıkartır (Rauf 1999: 245). Hâlbuki Tanzimat Dönemi züppesi, böyle ahlak dışı ilişkilere bulaşmayan bir tiptir. Her ne kadar “*Felâton Bey ve Râkım Efendi*” romanındaki Felâton, ahlaki yönden bu kadar hassas olmasa da yakın akrabasının eşini ayartacak kadar ahlak dışı bir duruş sergilemez. O, ancak misafir olduğu Ziklasların aşçısıyla ilişki yaşayacak kadar ileri gidebilmiştir. Görüldüğü gibi aylaksı tip, züppe tipinin birçok yönüyle devamıdır; fakat değişim, kendini göstermeye başlamıştır.

Makalemizin konusu olan “aylak” tipi, züppe tipinin aylaklığa evrilmiş hâlidir. Aylak, “işsiz, boş gezen, avare (kimse)” (TDK 2005: 160) anlamına gelir. Belirli bir hedefi olmadan yaşamını sürdüren, hayatı umursamayan, gününbirlik yaşayan, başına buyruk kimseler için kullanılan “aylaklık” ifadesi; modern toplumla birlikte yeni bir varoluş hâli olarak ortaya çıkar. Okumuş, kendini toplumdan üst bir konumda gören, “kendi toplumunu bir Avrupalı gözüyle” (Yavuz 2010: 79) seyrettiğini düşünen, kibirli, aklından geçeni hiçbir ölçüt veya ahlaki kuralı dikkate almadan uygulayan, toplumdan kopuk bir biçimde minik bir topluluk içinde yaşamını sürdüren “aylak tip”; züppe tipinden başka bir türlü, evrilmiş bir züppedir. Kendini avangardların en yenisi olarak gören sefahat düşkünü aylaklar, aslında modernliğin şaşkına uğrattığı kimselerdir. Aylak tip de alafranga züppe gibi modernliğe ayak uyduramamış ve toplum tarafından anormal olarak görülen kimselerdir. Bu minvalde aylaklık, kendini anlamlandırmakla başkaları tarafından adlandırılmanın çatıştığı yerde; özgürlüğe, arayışa, yaşamın anlamına ve modern kentte diğerleriyle birlikte olmaya dair bir varoluş hâlidir. Modern olanın düzenini bozan, ilerlemek adına çalışmaya, herkes gibi olmaya karşı çıkan entelektüel başıbozukluktur (Aktan Küçük 2007: 17).

Bu makalede Tanzimat Dönemi’nin bir ürünü olarak ortaya çıkan züppe tipinin geçirdiği dönüşüm irdelenecektir. Züppe tipler, var olduğu günden günümüze kadar belli dönüşümlere uğrasa da toplumda hep varlığını sürdürmüş tiplerdir. Tanzimat’tan günümüze züppe tipinin geçirdiği evrim, çok geniş kapsamlı bir konudur. Bu tipleri eserlerinde işleyen birçok romancı bulunmaktadır. Makalemizde züppe tipi, tipin prototipleri olan “*Felâton Bey ve Râkım Efendi*” romanındaki Felâton Bey ve “*Araba Sevdası*” romanındaki Bihruz Bey ile sınırlandırılmıştır. “Aylak” tipi ise Yusuf Atılgan’ın “*Aylak Adam*” romanından hareketle roman protagonistisi “C” üzerinden ortaya konmuştur. Çalışmada züppe ve aylak tip, her iki tipin prototipleri üzerinden karşılaştırılacak ve böylece züppe tipin aylak tipe evrilmesi somut örneklerle ortaya çıkarılacaktır.

2. TANZİMAT ROMANI ZÜPPE TİPİNİN “AYLAK” TİPİNE EVRİLMESİ

2.1. Cahil Züppe'nin Aylak Aydın'a Evrilişi

Tanzimat Dönemi züppe tipi, aydın olmayan; fakat aydın görünme çabasında olan taklitçi bir tiptir. Giyim kuşamını Batılı tiplere benzetir, yabancı dil bilmese de cümlelerinin arasına Fransızca sözcükler sıkıştırır, en yeni ve moda kitapları derhâl temin edip kütüphanesinde bir süs eşyası konumunda bile olsa bulundurur, alafranga beylerle birlikte mesire yerlerinde gezinir, bilgi sahibi olmasa da bilgili görünmeye çabalar. Hiçbir şekilde aydınlığını (!) toplumdan gizlemeyi düşünmez, tam tersine elinden geldiği kadar toplumu eğitmeyi (!) amaçlar. Tanzimat Dönemi züppesi, bilgisiz olduğu hâlde eğitmeyi amaçlayarak gülünç duruma düşse de iyi niyetlidir ve çevresine gösteriş amaçlı bile olsa faydalı olmayı amaçlayan bir görünüm çizmektedir.

Batılılaşmayı yanlış anlamış züppe tiplerin çok ciddi bir eğitimleri yoktur. Örneğin züppe tipin prototiplerinden olan Bihruz Bey, babasının tayinleri yüzünden adamakıllı eğitim göremez. Tahsilini tamamlayamaz, herhangi bir diploma sahibi olamaz ve babasının nüfuzu sayesinde Babıâli dairelerinden birine memur olarak girer. Bihruz Bey, girdiği kalemde “Fransızca bir kelimeyi (bile) okumayı başaramadan” (Ekrem, 2008: 11) alafranga tipleri taklitte yetinen bir tiptir. Tanzimat Dönemi züppe tipinin ilk örneği olan Felâtun Bey de tıpkı Bihruz Bey gibi kalemlerin birine babasının nüfuzuyla girmiş bir karakterdir. Ortaokul mezunudur ve cümlelerinin arasına birkaç kelime Fransızca sözcük sıkıştırarak aydın görünmeye çalışır. Felâtun Bey'in edebi bilgisi ise yok denecek kadar azdır. Örneğin Felâtun Bey, daha Türk alfabesi ile Arap alfabesi arasındaki farktan bile habersizdir:

Birader ben bu derslerin içinde bazı şeyler görüyorum da bir anlam veremiyorum. Bu arada şu elifbada bu p,ç,ş,j harfleri var mı ya? Biz okulda iken elif, be, te, se, cim, ha, hı, dal, zal, rı, zı, sin, şin diye okurduk. Bunları görmedik. Bunlara ne isim vermeli.

Râkım- Felâtun Beyefendi çok iyi bilirlir ama birden bire zihinlerine gelmedi. Şüphe yok beyim, okulda biz buyurduğunuz gibi okuduk. Ama bizim okuduğumuz elifba yalnız Arapça içindir. Türkçe için ise, ondan fazla birkaç harfe ihtiyacımız vardır. Mesela “Paşa, çavuş, müjde” yazacağımız zaman nasıl yazarız? Elbette bu harflere muhtaç olmaz mıyız? (Mithat, 2006: 35-36).

Örnekte de görüldüğü gibi Felâtun Bey, bilgisi olmadığı hâlde İngiliz kızlara caka satmak için bilgili gibi görünmeye çalışır ve cahilliğini ortaya koyar. Züppe tip, bu şekilde eğitilmiş olmadığı hâlde aydın görünmeye çalışan bir tiptir.

Yarı-cahil, bilgisiz bir tip olan züppe; aylak tipine dönüşürken okuyan, yazan, düşünen bir aydın konumuna yükselir. Tanzimat Dönemi'nin aydın görünümlü cahili olan züppeler, aylak tipinde eğitilmiş ve aydın bireylere dönüşür. Bu aydın/entelektüel tip; üniversite okumuş, bilgili, toplum tarafından itibar gören bir tiptir. Züppe tipinin tersine olarak gösteriş amaçlı söylemler peşinde değildir ve gerçekten donanımlıdır. Örneğin aylak adam “C”; sanat, sinema, edebiyat alanlarında gösteriş yapmaya ihtiyaç duymayacak kadar bilgi sahibi bir entelektüeldir. Bir ressamla resim üzerine sohbet edecek kadar sanattan anlayan, okuduğu bir roman yazarının gerçekçiliğini

sorgulayacak kadar eleştirel bir yapısı olan bir aydın konumundadır (Atılğan, 2012: 23, 45). Fakat aylak tipi, züppe tipinden evrilirken iyi niyetini ve çevresindekilere faydalı olma idealini yitirir. Aylak adamın bütün aydınlığı kendisi içindir. Herhangi bir aydın sorumluluğu hissetmeyen aylak tip, herhangi bir toplumsal fayda peşinde de olmaz.

2.2.Saf Züppe'nin Uyanık Aylak'a Evrilişi

Züppe tip, oldukça saf ve masumdur; Batılılaşma sevdasına kapılmıştır ve bu yolda karşılaştığı her şeyi sorgusuz sualsiz bir şekilde uygulamaya çalışır. Züppe tiplerin Batılılaşma çabası uğruna tüm mal varlıklarını yitirmeleri ve toplumda gülünç duruma düşmeleri, onların ne kadar saf ve masum olduklarının göstergesidir. Örneğin "Araba Sevdası" romanındaki Keşfi Bey, Fransızca öğretmeni Mösyö Piyer, araba fabrikası sahibi Mösyö Kondoraki, kitapçı Vik, kayıkçı ve arabacı; Bihruz Bey'in saflığından yararlanır veya parasını sızdırır (Ekrem, 2008: 39, 63, 122). Züppe tipinin prototipi olan Felâton Bey ise bütün servetini yabancı bir aktris olan Polini'ye yedirip züğürt kalacak kadar kandırılmaya müsait bir züppedir (Mithat, 2006: 143).

Kandırılmaya müsait ve saf olan züppe tipi; aylaklığa evrilirken zeki, uyanık, hakkını kimseye yedirmeyen bir tipe dönüşür. Berna Moran'ın ifadesiyle "Tanzimat züppeleri zararları kendilerine olan birer budala iken 1914'ten sonrakiler çıkarıcı ve kurnazdırlar" (Moran, 2012a: 86). Aylak tipi, artık kimsenin kandırabileceği ve sömürebileceği bir tip değildir; kendine güvenen akıllı bir tipe dönüşmüştür. Örneğin "Aylak Adam" romanının başkişisi "C", paralı bir adamdır; fakat parasını kimseye koklatmaz. Bahşiş bekleyene bahşiş vermez, gönlü isteyince ise para dağıtarak huzuru yakalamaya çalışır. Züppe tipi gibi göstermelik zenginlikler peşinde koşmaz, hatta bundan kaçınır. Zor durumda olan bir akrabasının yardım isteğini reddeder (Atılğan, 2012: 21, 28). Yani aylak tipi kandırmak, pek mümkün değildir. O, ancak kendi istediği zamanlar aldatılabilir.

2.3.Mirasyedi Züppe'nin "Paralı" Aylak'a Evrilişi

Tanzimat Dönemi züppelerinin en önemli ortak özelliklerinden biri, mirasyedi tipler olmalarıdır. Züppe tiplerin birçoğunun babası paşa veya nüfuzlu kimselerden oluşmaktadır. Bu tipler, aile mirasını har vurup harman savurmakta ve alafrangalaşma yolunda mal varlıklarını tüketmektedir. Tanzimat Dönemi züppeleri, bu ölçüsüzce savurganlıklarıyla sadece Batılılaşma kaygısı içerisindeyler; kendilerine miras bırakan babalarına karşı herhangi bir olumsuz tavır içinde değildirler. Onların bütün amacı, idealize ettikleri gibi Batılı bir yaşam sürdürmektir. Bu yolda, kendilerine bırakılan paranın kaynağını sorgulamadan yaşamlarını sürdürürler. Paraya kıymet vermeyen Tanzimat Dönemi züppesi, parayı amaca hizmet eden bir araç olarak görür. Hatta bu manada babalarına karşı müteşekkirdirler.

Tanzimat Dönemi züppe tipinin ilk örneklerinden Bihruz Bey, eski vezirlerden birinin oğludur. Şımarık bir şekilde büyüyen Bihruz Bey'in üç merakı vardır: "Birincisi araba kullanmak, ikincisi alafranga beylerin hepsinden daha süslü gezmek, üçüncüsü de berberler, terziler ve gazinolardaki garsonlarla Fransızca konuşmak" (Ekrem, 2008: 12). Bihruz Bey, kışın Süleymaniye'deki konakta, yazın Küçük Çamlıca'daki köşkte oturur. Lüks ve alafranga bir yaşam tarzı sürdürür ve babasından kalan büyük bir mirası kısa bir

zaman içerisinde yok eder. Hatta eğlence yolunda kendi parasını tüketmekle kalmayıp annesinin parasını bile tüketir. Bir başka Tanzimat züppesi olan Felâton Bey de mirasyedi bir tiptir. Babası Mustafa Merakî Efendi'den kalan mirası eğlence hayatıyla tüketir ve romanın sonunda yüz elli bin kuruşluk borcunu ödemek için bir adaya kaymakam olarak gitmek zorunda kalır (Mithat, 2006: 208). Görüldüğü gibi Tanzimat Dönemi züppeleri, bu züppelikleri yapmalarını sağlayan bir mirasa konmuş ve bu miraslarını düşüncesizce tüketmiştir.

Babalarından kalan mirası düşüncesizce harcayan züppe tipi, aylak tipine dönüşürken daha dengeli bir hâl alır. Kendisini zengin veya mirasyedi değil de “paralı” olarak tanıtan aylak tip, Tanzimat Dönemi züppeleri gibi roman sonunda babadan kalan mirasını tüketmiş bir duruma düşmez. Örneğin aylak adam “C”, mali işlerini takip etmesi için bir avukatla anlaşır ve babasından kalan emlakları satmayarak onların kirasıyla yaşamını sürdürür (Atılğan, 2012: 28). Yani kendisini eğlenceye ve başıboşluğa verirken kısmen de olsa harcamalarında dikkatli ve tutarlıdır. Tüm mal varlığını tüketmeyecek kadar bilinçlidir. Harcamalarını ve israfını, bütçesini gözeterek gerçekleştirir.

2.4. İş Sahibi Olan Züppe'nin İşsizliği Meslek Edinen Aylak'a Evrilişi

Tanzimat romanı züppesi, işsiz değildir ve genellikle devlet dairelerinde memur olarak görev yapar. Bu züppe tipler, görev yerlerine çok az uğrar ve vakitlerini alafranga tarzı eğlencelerle harcar; fakat yine de işsiz sayılmaz. Örneğin züppe tipin prototipi olan Felâton Bey, bir kalemde memurdur ve haftada üç saat bile olsa işyerine gider (Mithat 2006: 10). Yine züppe tipin ilk örneklerinden olan Bihruz Bey de bir kalemde memurdur ve görevini ihmal de etse bir işe sahiptir (Ekrem, 2008: 11).

Tanzimat romanı züppesi, aylaklığa evrilirken işini de kaybeder. Aylak tip, artık herhangi bir meşgalesi olmayan ve tüm zamanını aylaklıkla geçiren bir tipe dönüşmüştür. Bu yönüyle züppe tipinin Avrupai prototipi olan dandy'e benzetilebilir. Çünkü “bir dandy çalışmaz ve o, sadece insanı eyleme sevk eden tutku, hırs, ahlak ve insan varlığının diğer sıradan etkinliklerini inkâr ederek var olur” (Kolcu, 2012: 53-54). Aylak adam “C” de tıpkı dandyler gibi işsizliği kendine meslek edinir ve bundan gocunmaz. O; “belirli hedefleri, idealleri olmayan, günü yaşamaya çalışan epiküryan bir kişiliğe sahiptir” (Güngör, 2014: 49). Orhan Hançerlioğlu'nun ifadesiyle “Lezzetiye mezhebi(ne)” (Hançerlioğlu, 1979: 60) mensuptur, haz odaklı bir yaşam sürdürür. Romanda birçok kez kendisini “aylakım ben” diyerek tanıtır ve “çalınmış para yerim ben” (Atılğan, 2012: 143) diyerek işsizliğinin nedenini açıklar. Ona göre “herkesin bir işi oluşu tuhaf(tır)” (Atılğan, 2012: 50). Aylak adam “C”, çalışmayı sadece para kazanmak olarak algılar ve “paralı” olduğu için çalışma ihtiyacı duymaz. İyi bir işin getireceği toplumsal statü, özgüven, saygınlık gibi unsurlar; aylak adamın aklından bile geçmez. Ona göre iş gücü sahibi olmak ve evlenip çocuk sahibi olmak, sıradanlaşmaktır. Aylak adamsa sıradanlaşmaktan, herkes gibi olmaktan, başkalarına benzemekten kaçınır. O, başkaları gibi olmaktan kaçınırken âdeta bir burjuva gibi sıradanlaşmayı da kendine yakıştıramaz. Bunun neticesi olarak işsiz güçsüz bir hâlde ruhi buhranlar geçirir. Çünkü aylak olmak da zor sanattır. “C”nin söylemiyle “Aylak olmak dünyanın en güç işi(dir)” (Atılğan, 2012 99). Sıradanlaşmaktan kaçarken iş sıkıntısına yakalanan roman kahramanı, duygularını şu şekilde ifade eder:

Kim bilir, iç sıkıntısı olmasa, belki insanlar işe gitmeyi unutulardı. İş avutur derdi babası. O böyle avuntu istemiyordu. Bir örnek yazılar yazmak, bir örnek dersler vermek, bir örnek çekiç sallamaktı onların iş dedikleri. Kornasını ötekilerden başka öttüren bir şoför, çekicini başka ahenkle sallayan bir demirci bile ikinci gün kendisini tekrarlıyordu. Yaşamının amacı alışkanlıktı, rahatlıktı. Çoğunluk çabadan, yenilikten korkuyordu. Ne kolaydı onlara uymak! Gündüzleri bir okulda ders verir, geceleri sessiz, güzel kadınlarla yatardı istese. Çabasız. Ama biliyordu: yetinemeyecekti. Başka şeyler gerekti (Atılğan, 2012: 41).

Aylak adamın yaşadığı iç sıkıntılar, zaman zaman onu çalışmaya yöneltir ve bulunduğu ilk iş, şehrin sokak adlarını toplayıp üzerine düşünmek olur. Roman kahramanı, kendince iş olarak telakki ettiği bu duruma ancak üç gün dayanabilir, sonrasında ise yine aylaklığa döner. Zaten aylaklık olarak görülebilecek olan bu sokak adları üzerine düşünme “iş”ini bile uzun süre devam ettiremez. Çünkü iradesi zayıf olan aylak adam, bu iş üzerinde uzun süre kafa yoramaz. Aylak adamın bir başka iş denemesi ise “yazmak” olacaktır. Bu işte de sebat edemeyen roman kahramanı, bütün yazdıklarını yırtar ve “gene eskisi gibi” (Atılğan, 2012: 43) aylaklığa geri döner.

2.5. Toplumla İç İçe Olan Züppe'nin Toplumdan Kaçan Aylak'a Evrilmesi

Tanzimat Dönemi züppesi, toplumla iç içe olan ve içinde yaşadığı toplumla birlikte anlamlı hâle gelen bir tiptir. Aksi takdirde züppe tipinin gösteriş yapacağı, caka satacağı kimse kalmayacaktır. Bu yüzden züppe tip, kendisini toplum önünde sergilemekten büyük bir haz duyar. Onun bütün yaşantısı gözler önündedir. Züppe tipinin araba gezintisi, lokantada garsonla Fransızca kelimeler konuşması, kütüphanesinde sergilediği kitapları, giyim kuşamı, eğlencesi hep başkaları tarafından görülüp beğenilme arzusunun bir göstergesidir. Örneğin her şeyiyle toplum önünde olan Bihruz, gösteriş yapmak amacıyla hastalanmak pahasına bile olsa süsünden taviz vermez:

Kışın en soğuk vaktinde dahi havanın açık olduğu bir gün görünce, arkasında sadece süsüne zarar vermemek için dar ve ince kumaştan bir ceket, dizlerinin üzerinde ise yine süslü görünmek için bir kadife örtü bulunduğu hâlde Beyoğlu caddesinde, Kâğıthane yollarında araba kullanmak isteği ile en şiddetli poyrazın karşısında tiril tiril titreyerek geçirdi. Yazın da otuz, otuz beş derece sıcak günlerde Çamlıca'da, Haydarpaşa, Fenerbahçe yollarında yine o hevesle en kızgın güneşin altında haşım haşım haşlanır, fakat bu azabı kendisine en büyük zevk sayardı. Bihruz Bey her nereye gitse, her nerede bulursa, maksadı çevresini görmek değil, yalnızca kendisini göstermekti (Ekrem, 2008: 12).

Görüldüğü gibi Tanzimat Dönemi züppesi; toplumla iç içe, toplumla barışık, âdeta toplumun şımarık çocuğu konumundadır. Bütün bu şımarıklığını toplumun gözü önünde, hatta sırf toplum görsün diye yapmaktadır. Fakat züppe tip; aylaklığa evrilirken toplumdan uzaklaşan, toplumdan kaçan, içine kapanık bir karaktere dönüşür. Aylak tip, züppe tipe göre daha bencil bir tiptir. Toplumun geneline hitap etmek yerine kendisi gibi bohem hayatı yaşayan tiplerle arkadaşlık eder. Bu arkadaşlık da çoğunlukla aylak adam “C”nin isteğine göre şekillenir. Aylak adam “C”, canı istediği zaman arkadaşlarıyla daha yeni bir araya gelmişken onlara hiçbir açıklama yapmadan çekip gidebilen bir karakterdir (Atılğan, 2012: 33). “C”nin arkadaşlık anlayışı, iyi günde kötü günde olan bir dostluk anlayışı değil; kendisi ihtiyaç duyduğunda aralarına katıldığı bir arkadaşlık anlayışıdır.

Aylak adamın iki kişilik bir toplum düşü vardır: Aylak adam “C” ve hiç kimseyle bağı olmayan, aylak adamın bayan hâli olarak idealize edilebilecek olan bir

sevgili. İnsanları samimiyetsiz bulan aylak adam, kimseye güvenmemeyi tercih ederek toplumdan kaçır. Dayanacak bir şey bulamaz ve kabuğuna çekilerek içine kapanır. Bunun kaçınılmaz neticesi ise yalnızlık duygusudur. Aylak adam; “olanla yetinerek, aramadan, düşünmeden yaşanılsın diye yaratılmış bir dünyada” (Atılğan, 2012: 152) kendisini yalnız hisseder. Kendisini sıradan insanlardan üstün ve farklı gören aylak tip; olanla yetinmeyi bir eksiklik olarak görür. Çünkü toplumun geneli, olanla yetinen insanlardan oluşmaktadır ve böyle davranmak aylak adamı sıradanlaştıracaktır. Sıradanlaşmaktan kaçınan aylak adamsa çözümünü kendini toplumdan soyutlamakta bulur. Fakat zaman zaman sıradan insanlara imrenir ve onların huzurunu arar: “Akşamları elinizde paketlerle dönersiniz. Sizi bekleyenler vardır. Rahatsınız. Hem ne kolay rahatlıyorsunuz. İçinizde boşluklar yok. Neden ben de sizin gibi olamıyorum? Bir ben miyim düşünen? Bir ben miyim yalnız?” (Atılğan, 2012: 39).

Kurulu düzeni reddeden ve beğenmeyen aylak tip, idealize ettiği toplumsal düzeni de kuramaz ve kendini akıntıya sürüklenmiş bir hâlde bulur. “Toplumun benimsediği tüm değerleri sahte ve gülünç bulduğu için yalnız” (Moran, 2012b: 292) kalır ve kalabalıkların içinde kaybolur. Sığınacak bir liman arayan; fakat toplumun sadece çirkin yüzünü gördüğü için bu toplumsal yapıdan kaçan aylak adam, kendisini içinde yaşadığı topluma yabancı olarak görür. Bu yabancılaşma olgusu, onu benimsemediği toplumu reddetmeye kadar götürür. Aylak adam, toplumdan o kadar kopuk bir hâdedir ki topluma alışmaktan ve topluma uymaktan korkar. Toplumu hastalıklı olarak telakki eder; sevgilisine alışmaktan, müşterisi olduğu lokantaya alışmaktan, akşamları evlerine giden eli paketlilerden olmaktan akrepten kaçır gibi kaçır (Atılğan, 2012: 39, 56). Neticede toplumdan kopuk, topluma yabancı, kendi evreninde yaşayan bir aylak tip ortaya çıkar. Yusuf Atılğan, aylak adamın tutunacak bir dal ve sığınacak bir liman arayışını şu şekilde betimler:

Dünyada hepimiz sallantılı, korkuluksuz bir köprüde yürür gibiyiz. Tutunacak bir şeyi olmadı mı insan yuvarlanır. Tramvaylardaki tutamaklar gibi. Uzanır tutunurlar. Kimi zenginliğine tutunur; kimi müdürlüğüne; kimi işine, sanatına. Çocuklarına tutunanlar vardır. Herkes kendi tutamağının en iyi, en yüksek olduğuna inanır. Gülünçlüğü fark etmez. (...) Ben, toplumdaki değerlerin ikiyüzlülüğünü, sahteliğini, gülünçlüğüne görelî berî, gülünç olmayan tek tutamağı arıyorum: Gerçek sevgiyi! (Atılğan, 2012: 148-149).

Toplumsal değerleri ikiyüzlü ve sahte bulan aylak tip, benimsemediği toplumdan kendini tecrit ederek kendi evrenine çekilir ve yalnızlığı tercih eder.

2.6. Batılılaşma Özentisinde Olan Züppe'nin Sıradanlaşmaktan Kaçan Aylak'a Evrilmesi

Züppe tipi için hayatta tek bir hedef vardır: İdealize ettiği Batılı tiplerin bir kopyası olabilmek. Batılı tipleri bilgi ve eğitim yönünden değil de sadece görünüş itibarıyla taklit edebilen züppe tipi, işe kılık kıyafetini Batılı tiplere uydurmakla başlar. Terzisine bu yönde kıyafetler ısmarlar, kunduracısına buna göre ölçüler verir, berberine saçlarını bu şekilde kestirir. Züppe tipi için Batılı tiplerle aynı görüntüye kavuşmak ve onlar gibi olabilmek bir övünç kaynağıdır. Bu amaçladır ki züppe tipin prototiplerinden Bihruz Bey, “ağızlarından bellediği bir hayli sözler ve deyimler ile alafranga genç beylerin davranışlarını, kıyafetlerini hâl ve hareketlerini taklitte gerçekten büyük bir kabiliyet” (Ekrem, 2008: 11) gösterir. Yine züppe tipinin prototipi olan Felâton Bey de

kılık kıyafetini, yaşantısını bu minvalde düzenler ve Batılı bir aydın görüntüsü çizmeye çalışır.

Züppe tipi aylaklığa evrilirken başkasına benzeme ve başkası gibi olma özentsini kaybeder. Bunun yerine herkes gibi olmaktan kaçan ve sıradanlaşmaktan korkan bir tip ortaya çıkar. Toplumun geneli, berberde tıraş olurken muhabbet eder ve zaman geçirmeye çalışır. Aylak adamsa herkes gibi olmaktan kaçınır ve konuşmaması karşılığında berbere para verir: “Tıraş bitinceye kadar konuşmazsan bu teklik senin olur; konuşursan geri alırım” (Atılğan, 2012: 53). Birkaç kez üst üste gittiği kahvede, ona sormadan çay getirilir ve sürekli müşteri muamelesi yapılır. Aylak adamsa bundan rahatsız olur ve bir daha o kahveye gitmez: “Kahveciye kızdı. Onda müşteri olacak surat var mıydı? Bir daha buraya gelmeyecekti” (Atılğan, 2012: 56). İnsanların sıradanlaştıkları ve ezberlenmiş bir hayatı yaşadıkları kanısında olan aylak tip, inadına sıradan hareketlerden kaçınır. Yoldan geçerken karşılaştığı iki kızdan birini tutup öper. Kızların tepkisi üzerine ise “Ne yamansınız dökme kalıplarınızla; bir şeyi onlara uydurmadan rahat edemezsiniz” (Atılğan, 2012: 10) diyerek tepkisini gösterir. Tramvay rayına işer (Atılğan, 2012: 77). Ona göre bu dünyadaki her şey basmakalıp ve sıradandır. O ise sıradan olmamayı kendisine ilke edinmiştir.

Aylak adam, topluma ve insanlığa alışmaktan korkan bir tiptir. Aylak adamın sevgilisi Güler; üç oda bir mutfak, sevdiği adam ve çocuklarla dolu bir yaşam düşlemektedir. Aylak adamsa sevgilisinin bu düşüncesini beğenmez ve ondan soğur: “Bu kız beni eli pakettlilerden biri yapmak istiyor. Onlar için yaratılmış. Benim aradığım değil o” (Atılğan, 2012: 70). Aylak adam, peşine takıldığı Güler’in sıradan insanlar gibi davranmaması için âdeta dua eder. Çünkü Güler sıradan bir şekilde davranırsa doğru kişi değildir. Bu düşüncesini daha Güler ile tanışmadan önce “Gözleri sulandıysa o değildir. Basıp giderim” (Atılğan, 2012: 51) diyerek dile getirir. Aylak adamın ileriki zamanda Güler’den ayrılış gerekçesi de onun sıradan yönlerinin oluşudur. Çünkü Güler’in bir anne babası vardır (Atılğan, 2012: 119).

Aylak adam, bu sıradanlaşmaktan kaçan tavrını bilinçli bir şekilde yürütmektedir. “Asi”likle bağdaştırdığı bu tavrını “ağaç dalı kompleksi” şeklinde tanımlayarak şu şekilde açıklar:

Bütün çağların trajedisi bu, Ku-ya-ra; ‘Kumda yatma rahatlığı.’ A-da-ko: ‘Ağaç dalı kompleksi.’ Şimdi kumda yattığım için kuyara diyorum. Daha da genişletilebilir. Kuyara, alışılmış tatların sürüp gitmesindeki rahatlıktır. Düşünmeden uyuyuvermek. Biteviye geçen günlerin kolaylığı. Ya adako? Ağaç dalındaki, gövdeden ayrılma eğilimini fark ettin mi bilmem? Hep öteye öteye uzar. Gövdenin toprağa kök salmış rahatlığından kaçıştır bu. Özgürlüğe susamışlıktır. Buna ben ‘ağaç dalı kompleksi’ diyorum. Genç hastalığıdır. Çoğunlukla Kuyara dişidir. Adako erkek. Pek seyrek cins değiştirdikleri de olur. Ağaç dalı kompleksine tutulmuş kişi tedirgindir. İnsanların ağaç dallarını budayıp gövdeye yaklaştırdıkları gibi, yakınları onun içindeki bu Adako’yu da budarlar. Onu gövdeden ayırmamak için ellerinden geleni yaparlar. Kimi insana ne yapılsa yararı olmaz. Asi daldır o. Ayrılır. Balta işlemez ona (Atılğan, 2012: 127).

Toplumdan kopuşunu, toplumun kendisini engellediği ve sınırladığı gerekçesine dayandıran aylak tip; alışkanlıklarla örülü tek tipliğe karşı çıkarak herkes gibi olmayı reddeder ve kendisini “asi” olarak tanımlar. Görüldüğü gibi tek derdi alafranga görünmek, idealize ettiği tiplere benzemek olan züppe tipi; aylaklığa evrilirken herkesten farklı olmak isteyen, sıradanlaşmaktan korkan bir karaktere dönüşmüştür.

SONUÇ

Tanzimat nesli, Doğu ile Batı arasında bocalayan bir nesildir. Güçlü Doğu imajı, Osmanlının çöküş dönemine girmesiyle birlikte yerini güçlü Batı imajına bırakmış ve ülkede Batı hayranı bir nesil doğmuştur. Züppe tipi de Batı medeniyetinin gelişmişliği karşısında kendi milletini beğenmeme hastalığına yakalanan, kendince idealleştirdiği alafrangalaşma tutkusuyula Batılı görünme sevdasına düşen tipler için kullanılan bir kavram hâline gelmiştir. Ne tam manasıyla Batılı olabilmeyi becermiş ne de asli özelliği olan Şarklı kalmayı becerebilmiş olan bu tipler, toplumda yanlış Batılılaşmanın prototipi olmuşlardır. Tanzimat romancıları ise yanlış Batılılaşmanın gülünç yönlerini göstererek âdeta doğru Batılılaşmanın nasıl olması gerektiğini göstermişlerdir.

Oldukça saf, gösteriş meraklısı, budala tipler olan züppe tipler; sadece Tanzimat romanıyla sınırlı kalmamış, bazı evrimler geçirse de günümüz edebiyatına kadar varlığını korumuştur. Tanzimat Dönemi züppesi, günümüze gelirken kendini “aylaklık” kisvesi altına sokmuş ve bazı dönüşümlere uğramıştır. Aylak tip de züppe tipi gibi başıboş, gününü gün eden, umursamaz bir tiptir. Fakat züppe tipi, aylaklığa evrilirken bazı dönüşümlere uğrar. Makalemizde konu başlıklarıyla ve somut örneklerle tespit ettiğimiz gibi cahil ve bilgisiz, içi temiz, saf, gülünç, mirasyedi, iş sahibi, toplumla iç içe ve Batılılaşma özentisinde olan züppe tipi; yerini aydın, kibirli, uyanık, paralı, işsiz, toplumdaki kaçan, yalnız ve sıradanlaşmaktan kaçan bir aylak tipine bırakır. Saf ve sevimli olan züppe tipinin zamanla daha aydın; fakat kibirli ve sevimsiz bir tipe dönüştüğü söylenebilir. Çünkü kendini toplumdaki ayırıştırarak yeni aylak tipi, bu hâliyle züppe tipinden daha sevimsiz görünmektedir. Şüphesiz bu dönüşüm, bir anlık bir dönüşüm olmamış; zamana yayılan ve normal sürecinde gerçekleşen bir evrilme ile gerçekleşmiştir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, K. (2013). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Alver, K. (2010) Züppelik Anlatısı ve Toplum: Türk Romanında Züppe Tipi. *Türk Romanı Özel Sayısı, Hece*, 65/66/67: 254-271.
- Arslan, N. (2011). Osmanlı ve Rus Toplumlarında Medeniyet Değişmesi: Bihruz’lar ve Oblomov’lar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 18 (1): 47-80.
- Atılğan, Y. (2012). *Aylak Adam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dino, G. (2008). *Türk Romanının Doğuşu*. İstanbul: Agorakitaplığı.
- Ekrem, R. M. (2008). *Araba Sevdası*. İstanbul: Sis Yayıncılık.
- Finn, R. P. (2003). *Türk Romanı*. İstanbul: Agorakitaplığı.
- Güngör, B. (2014). *Yusuף Atılğan’ın Hayatı, Eserleri ve Fikirleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Gürbilek, N. (2001). “Orijinal Türk Ruhu”, *Defter*, Sayı 43: 58-91.
- Hançerlioğlu, O. (1979). *Felsefe Ansiklopedisi* (Cilt 2). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kolcu, A. (2012). *Dandizm ve Türk Edebiyatında Dandy*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Küçük, D. A. (2007). *Türk Romanında Aylaklık (1875-1960)*, Boğaziçi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Mithat, A. (2006). *Felâton Bey ve Râkım Efendi*. İstanbul: Armoni Yayıncılık.
- Moran, B. (2012a). *Türk Romanına Eleştirel Bakış 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Moran, B. (2012b). *Türk Romanına Eleştirel Bakış 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2012). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, H. (2010). *Alafrangalığın Tarihi Gelenegın Tasfiyesi ya da Yeniden Üretilmesi*. İstanbul: Timaş Yayınları.